

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ

ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონების შესახებ თხრობას კონსტანტინე იწყებს თავისი თხზულების, „ერთათვის“, მე-45 თავში, რომელიც იწერება თვით ტექსტში ჩართული ქრონოლოგიური ჩვენების თანახმად, მე-10 ინდიქტს 646 წელს „დასაბაპიდან სოფლისა“, ე. ი. 952 წელს ახ. წ. აქ ავტორს მოცემული აქვს დასახელებული ბაგრატიონების გენეალოგია, მოყვანილი აშოტის-ძე ადარნასემდის, რომელსაც კუროპალატობა მიუღია რომეების კეისრის ლეონისაგან (ლეონ VI, ბრძენი, 886—912 წწ.). მთლიანი სახით ამ ადარნასე კუროპალატის გენეალოგია, პორფიროგენეტის თხრობაში წარმოდგენილი, ასეთია:

დავით
|
ბაგრატ
|
აშოტ
|
ადარნასე.

რომ ადარნასეს წინაპრების შესახებ კონსტანტინეს ცუდი ცნობები ჰქონდა, ეს მის მიერ მოცემული ამ პირთა ქრონოლოგიიდანაც ჩანს. საგვარეულოს მამათმთავარი დავითი და მისი ძმა სპანდიატი იერუსალიმიდან გადმოსახლდნენ სონხეთსა და საქართველოში, კონსტანტინეს მტკიცებით, 400 თუ 500 წლით ადრე მის დრომდე, ესე იგი, ავტორის მიერვე მოცემული თარიღით, 952 წლამდე. მაშასადამე, გადმოსახლება მომხდარა მეხუთე თუ მეექვსე საუკუნის შუა წლებში. ამ მტკიცებას საწესებით ეწინააღმდეგება კონსტანტინესვე ცნობა, ამავე თხრობაში ჩართული, რომ დავითი და სპანდიატი ჰერაკლე კეისრის მოკავშირენი იყვნენ და სწორედ ჰერაკლეს ანტიირანულ ლაშქრობათა წყალობით გაძლიერდნენ, ე. ი., რომ ეს ძმები მეშვიდე საუკუნის დამდეგის პირები იყვნენ. თუნდაც ეს უკანასკნელი პერიოდი მივიჩნიოთ დავითისა და სპანდიატის ცხოვ-

ადრანუჩე. რაკი კურკენი უშვილოდ (ἄτεχνον) გადადიოდა (კვდებოდა) შან ოგო (ე. ი. არტანუჯი) დაუტოვა თავის ძმას, ასოტის ანუ კისკასის. უკანასკნელმა სიძედ აირჩია მაგისტროსი კურკენი, რომელმაც, მიაღწია რა ხელისუფლებას (მეγατεστάτης), ძალით (κατὰ ταραχὴν) წაართვა თავის სიმამრს, ასოტის, ადრანუჩე, და მის მაგიერ მისცა მას „ტიროკასტრონი“ (სიტყვა-სიტყვით — „ყველი-ციხე“) და მდინარე „აჩარას“ (თუ „აქარას“) ხეობა, რომელიც ესაზღვრება „რომანიას“ (ე. ი. ბიზანტიის იმპერიას) კოლორისთან. პატრიკიოზს ასოტის ანუ კისკასის ცოლად ჰყავდა აბასგიის მთავრის (ექსუზიასტის), მაგისტროს გიორგის, და. როცა მაგისტროსი კურკენი და მაგისტროსი გიორგი, აბასგიის ექსუზიასტე, წაიჩხუბნენ, კურკენიმ, იმის გამო რომ პატრიკიოზი ასოტი აბასგიის ექსუზიასტესთან კავშირში იმყოფებოდა, სძლია მას (ე. ი. აშოტს), წაართვა ისიც, რაც ადრანუჩეს ნაცვლად ჰქონდა მისთვის მიცემული და გააგდო კიდევაც. (ასოტი) წავიდა აბასგიაში. ხოლო როცა გარდაიცვალა მაგისტროსი კურკენი, ადრანუჩე ერგო (κατελέχθη) მის ცოლს, პატრიკიოზ ასოტ-კისკასის ასულს, როგორც მისი „მამული“ (ὡς πατρῴα). მაგრამ როცა მაგისტროსი კურკენის ქვეყანას იარაღით (μετ' ὀπλῶν) იყოფდნენ კუროპალატი ასოტი, გიორგი, აბასგიის მთავარი (ექსუზიასტე), და მაგისტროსი პანკრატი, მოხსენებულ კუროპალატის ძმა, ისინი შეუთანხმდნენ ერთმანეთს და თითოეულმა აიღო თავისთან ახლო მდებარე წილი მიწაწყლისა. ადრანუჩე ახლოს იდო სუმბატის მამულთან, იმ სუმბატისა, რომელიც ზემოთდასახელებულ დავითის ძე იყო. მაშინ ამათ ყველამ შეიპყრეს მაგისტროსი კურკენის ცოლი, პატრიკიოზ ასოტი-კისკასის ასული, და უთხრეს მას: „შენ, როგორც ქალს, არ შეგიძლია ჰფლობდე ციხეს“ (λέγουσες ἡ: σὺ γυνὴ εἶσθα εὖ ἔγνωσθα: κατὰ τὸ ἀσθενῆσαι). სუმბატმა მისცა ქალს ამ ციხის სანაცვლოდ სოფლები (γὰρ), თვითონ კი აიღო ციხე ადრანუჩე.

საცოდნელია, რომ ამ იბერების (ქართველების) ნათესაობა ასეთია: დავითისა და ადრანასე კუროპალატის, აწინდელ¹ კუროპალატის ასოტის მამის, დედები, ორი ძმის ასულნი იყვნენ, ე. ი. ბიძაშვილებად მოხვდებოდნენ ერთმანეთს. ხოლო სუმბატს დავითის ძეს ცოლად ჰყავდა ასულმა მაგისტროსი პანკრატისა, აწინდელ მაგისტროსის ადრანასის მამისა. როცა ეს ქალი გარდაიცვალა, ადრანასიმ შეირთო სუმბატ დავითის ძის და.

შემდეგ კონსტანტინეს მოთხოვნილი აქვს კიდევ ერთი ეპიზოდი, რომელიც აღწერილ ამბებს ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს და თავისი ხასიათითაც რამდენადმე თავისებურია. მაგრამ რადგანაც ამ ეპიზოდის შინაარსი ჩვენი თვალსაზრისით საყურადღებო მასალას შეიცავს და ზემოთმოცემული ცნობის განმარტებისათვის აგრეთვე მიუცილებელია, ჩვენ ვარჩევთ აქვე მოვათავსოთ პორფიროგენეტის ეს მოთხრობაც. ავტორი ჯერ ქ. არტანუჯს ახასიათებს,

¹ ჰქვია: „ამ სიტყვას ზოგი მთარგმნელი (ლასკინი, ჰანი) გადმოსცემს, როგორც „ოდესლაც“, „წინანდელი“ (მაგ., ლასკინი: „некогда“). ასეთი მნიშვნელობა მას მართლაც აქვს. მაგრამ აქ უეჭველია, იგი ნახმარია თავისი მეორე აზრით — „ეხლახან“. „აწინდელი“, როგორც სამართლიანად განმარტავენ ბროსე და მარკვარტი. ისტორიულად ტექსტის სწორედ ასეთი გაგება აუცილებელია.

თითქოს იმის ასახსნელად, თუ რატომ იბრძოდნენ ამ ქალაქისათვის წესი თაყვანისმცემლობით.

ციხე ადრანუჩი, — ამბობს იგი, — ძალიან არის გამაგრებული და როგორც დედაქალაქს („ქვეყნის ქალაქს“, *χαρακλις*), მას დიდი რაბადი აქვს. აქ მოდის საქონელი ტრაპეზუნტიდან, იბერიიდან, აბაზგიიდან, არმენიის მთელი ქვეყნიდან და სირიიდან. ამ საქონლით აქ მეტად დიდ ვაჭრობას აწარმოებენ.

ციხე ადრანუჩის ქვეყანა ანუ „არზენ“¹ ვრცელია და ნაყოფიერი და წარმოადგენს კლიტეს (გასაღებს) იბერიისა, აბაზგიისა და მისხიების (მოსხიების) ქვეყნისათვის.

ნეტარხსენებულმა იმპერატორმა პატრონმა რომანოზმა გაგზავნა პატრიკიოზი და ფლოტის დრუნგარი... კონსტანტი და გაატანა სამაგისტროსო მოსასხამი (*μαχαιρα μαχουσερασια*), რათა მაგისტროსად აეზევებინა (დაედგინა) კურკენი იბერი. (ნიკომიდიაში კონსტანტი ხედება ვინმე ბერს, აგაპიოსს), რომელიც მაშინ, ალექსანდრის თანახმად, წმინდა ქალაქში მიდიოდა და იბერიაზე გავლით ციხე ადრანუჩშიაც ყოფილიყო. პატრიკიოზმა ასოტი-კისკასიმ, რომელსაც მტრობა ჰქონდა თავის სიძესთან, კურკენისთან, უთხრა აგაპიოს ბერს: „გაფიცვებ ღმერთსა და პატრიოსნისა და ცხოველმყოფელი ჯვრის ძალას, წადი დედაქალაქში და უთხარი მეფეს, რათა გამოგზავნოს ვინმე, მიიღოს ჩემი ციხე და თავისი ხელისუფლების ქვეშ (*παρ τῆς ἐξουσιας*) იქონიოს“. (ბერმა შეასრულა აშოტის დავალება). როცა... კონსტანტი ნიკომიდიაში იმყოფებოდა დასახლებული დავალების შესასრულებლად კურკენი იბერის მაგისტროსად განწესების შესახებ, (მან მეფის ერთი მოხელისგან მიიღო წერილი შემდეგი შინაარსისა): „ჩვენი წმინდა მეფე გიბრძანებს თავი დაანებო ყველა შენს დავალებას და დაუყოვნებლივ წახვიდე პატრიკიოზ ასოტისთან, რომელიც კისკასადაც იწოდება, და მიიღო მისგან მისი ციხე ადრანუჩი. რადგანაც მან აგაპიოს ბერის პირით გამოუცხადა მის უდიდებულესობას, ჩვენს წმინდა მეფეს, რათა ამას გაეგზავნა ვინმე თავის ერთგულ კაცთაგანი, და მიეღო მისგან (ე. ი. აშოტისაგან) მისი ციხე ადრანუჩი. როცა ქალღმერთში ჩახვალ, აიყვანე ვინმე ვარგისი არქონტები, რომელთაც გაბედულ და ერთგულ ხალხად მიიჩნევ, შედი და დაიპყარ ეგ ციხე“. (კონსტანტიმ წაიყვანა ქალღმერთიდან ტურმარქები, არქონტები, და სამასამდე მეომარი) და ჩავიდა იბერიაში. აქ იგი შეაჩერა ნეტარხსენებულმა დავითმა, აწინდელ (*ἀπείρους*) კუროპალატ ასოტის ძმამ, და უთხრა: „საით გაუგზავნიხარ მეფეს, ან რა დავალებას ასრულებ, რომ ამოდენა ხალხი მოგიყვანია თან?“

მათ ეწინოდათ, რომ, ადრანასი კუროპალატის სიკვდილის გამო, მეფეს კუროპალატად როგორმე არ აეზევებინა კურკენი, რადგანაც ამ დროს ადრანასი კუროპალატის შვილებს, თავისი მამის სიკვდილის შემდეგ, უთანხმოება ჰქონდათ თავის ბიძაშვილთან. კურკენიმ თავისი უმაღლესი მსახური გაუგზავნა

¹ ბროსეს განმარტებით, *Additions et éclaircissements*, p. 149. n. 6, აქ არაბული სიტყვა („ქვეყანა“, „მიწა“) გვაქვს მოცემული. ჩვენ კი გვგონია, რომ „არზენ“ არის „კლარჯეთის“ დამახინჯება — არტანუჯი კლარჯეთის დედაქალაქი იყო.

მეფეს, მდიდარი საჩუქრებით, რათა გამოეთხოვა მისგან კუროპალატობა ან მაგისტროსობა. ამიტომ ამ ოთხმა ძმამ, აღრანასი . კუროპალატის შვილებმა, ექვი აიღეს, რომ ის (კონსტანტი) მოვიდა კურკენისათვის კუროპალატობის მისაცემად. მაგრამ კონსტანტი პატრიკიოზმა უპასუხა, რომ იგი მოვიდა ამოდენა ხალხით კურკენისათვის მაგისტროსობის მისაცემად და რომ, ამის შესრულების შემდეგ, იგი დავით მაგისტროსთანაც მივა. კონსტანტი პატრიკიოზს დავითთანაც ჰქონდა მეფის დავალება და საჩუქრები.

ამრიგად კონსტანტი პატრიკიოზი მივიდა კურკენის ქვეყანაში და მიანიჭა მას მაგისტროსის პატივი. შემდეგ შევიდა პატრიკიოზ ასოტი-კისკასის ციხეში, აღრანუხში, და გადასცა ასოტის მეფის სიტყვები არა აღრანუხის შესახებ, არამედ სხვა საქმეების გამო. კონსტანტი პატრიკიოზმა უთხრა მას: თუმცა ეს ბრძანება სრულებით არ ეხება ციხე აღრანუხს, მაგრამ რადგანაც ავაპიოს ბერი მოვიდა მეფესთან და გადასცა მას შენი განზრახვა ციხე აღრანუხის შესახებ, ამიტომ (მეფემ) გამოკგზავნა, რათა მივიღო ციხე და ჩავაყენო შიგ მოყვანილი ჯარი“. როგორც ნათქვამზე იყო, პატრიკიოზს ასოტი-კისკასის მტრობა ჰქონდა თავის სიძესთან, კურკენისთან, და ასოტმა უმჯობესად მიიჩნია თავისი ციხის მეფისათვის გადაცემა. კონსტანტი პატრიკიოზს თან ჰქონდა ალამი (ფაქმსახ) და გადასცა იგი პატრიკიოზს ასოტი-კისკასის. უკანასკნელმა დაამაგრა ალამი ბუნზე და დაუბრუნა იგი კონსტანტი პატრიკიოზს შემდეგი სიტყვებით: „ალმართე კედელზე, რათა ყველამ იცოდეს, რომ დღეიდან ეს ციხე მეფეს ეკუთვნის“. კონსტანტი პატრიკიოზიც ასე მოიქცა, დროშა აღმართა კედელზე და, ჩვეულების თანახმად, რომეების მეფეთათვის სათანადო წარსათქმელი შეასრულა და ამით ყველას აცნობა, რომ პატრიკიოზმა ასოტი-კისკასიმ ციხე აღრანუხი მეფეს გადასცა (მიუძღვნა). ხოლო დავით დიდმა თავისი ქვეყანა არ მისცა მეფეს, თუმცა იგი აკამფისისა და მურლულის ოლქებს ესაზღვრება. კონსტანტი პატრიკიოზმა ორი მოხსენებით აცნობა მეფეს: ჯერ (პირველით)—კურკენისათვის მაგისტროსობის გადაცემისა და იმის შესახებ, თუ როგორ მიიღო კურკენიმ მაგისტროსობა და როგორ შეასრულა სათანადო წარსათქმელი მეფისათვის, ხოლო შემდეგ (მეორე მოხსენებით) -იმის შესახებ, თუ როგორ მიიღო ციხე აღრანუხი პატრიკიოზ ასოტი-კისკასისაგან და როგორი ძლიერი უთანხმოება და მტრობა აქვს ასოტი პატრიკიოზს თავის სიძესთან, კურკენი მაგისტროსთან. (იგი სთხოვდა) აგრეთვე მეფეს ჯარის მოშველებას ამ ციხის დასაცავად, და აგრეთვე, თუ შესაძლებელია, სქოლეპის დომესტიკის გამოგზავნასაც.

როცა ეს გაიგეს, იბერებმა კურკენი მაგისტროსმა და დავით მაგისტროსმა, ასოტი კუროპალატის ძმამ, მეფეს მისწერეს: „თუ მეფობა შენი ამას ჩადის და ჩვენი ქვეყნის (მამულის) შუაგულში შემოღის, მაშინ ჩვენ შენი მეფობის სამსახურიდან (არა ვისაძინებთ) გამოვდივართ. ჩვენ სარკინოზებს შევუერთდებით, იძულებული ვიქნებით ვებრძოლოთ და ვეომოთ რომეებს და ჯარით თავს დავესხათ აღრანუხს, მის ქვეყანასა და თვით რომანიასაც (ბიზანტიას)“. როცა მეფემ ეს ამბავი შეიტყო დასახელებული არქონტების წერილებიდან და თავის მიერ წარგზავნილი კაცებისაგან, შეეშინდა, მართლაც არ შეერთებოდნენ ისინი სარკინოზებს და სპარსეთის ლაშქარი არ შემოეყვანათ რომანიაში, გადა-

თქვა (თავისი მონაწილეობა ამ საქმეში, დაამშვიდა ქართველი მთავრები, ხოლო კონსტანტინის საყვედურისა და მუქარის წერილი გაუგზავნა): „ვისი განკარგულებით ჩაიდინე შენ ეგ საქმე? სჯობს გამოხვიდე ციხიდან, წამოიყვანე თან განსვენებული ადრანასი კუროპალატის ძე ასოტი და მოიყვანე იგი აქ, რათა პატივი ვსცეთ მას მამისეული კუროპალატობის წოდებით“ (σὺν τῶν πατρῶν ἀδελφῶν ἀδελφῶν τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀδελφῶν). ამის მიღების შემდეგ, კონსტანტინე პატრიკიოზმა დასტოვა პატრიკიოზი ასოტი-კისკასი მის ციხე-ქალაქ ადრანუში, თითონ კი გამოვიდა იქიდან, წავიდა დავით დიდთან და გადასცა მას ბრძანება, რომელიც მის შესახებ ჰქონდა, და დაბრუნდა. იგი შევიდა იბერიაში და ნახა, რომ იქ, იმავე საქმის გამო, შეკრებილიყვნენ კურკენი მაგისტროსი და დავით მაგისტროსი, ასოტი კუროპალატის ძმა. ამათ კიცხვა და ლანძღვა დაუწყეს კონსტანტინე პატრიკიოზს და ეუბნებოდნენ მას: „შენ გულჩახვეული და ბოროტი კაცი ხარ, არ გვაცნობე, რომ გინდა ციხე ადრანუის დაპყრობა და რომ იგი მეფის უფლებას უნდა დაექვემდებაროს. ჩვენ ამის გამო მოვახსენეთ მეფეს და პასუხად მივიღეთ, რომ მეფემ ამის შესახებ არაფერი არ იცის, არამედ შენ ყოველივე ეს პატრიკიოზ ასოტი-კისკასის ხათრით ჩაიდინე“. ხოლო კონსტანტინე პატრიკიოზმა უთხრა მათ, რაც საჭირო იყო თავის გასამართლებლად და წაიყვანა თან ასოტი, ადრანასე კუროპალატის ძე, და ჩაიყვანა იგი დედაქალაქში, სადაც მას მეფემ კუროპალატობა მიანიჭა¹.

კონსტანტინეს ცნობების გამოყენებისათვის წინასწარ პირობას წარმოადგენს მათი ქრონოლოგიური და რეალურ-ისტორიული განსაზღვრა. ეს თხრობა დიდი ხანია რაც საქართველოს ისტორიის მკვლევართათვის ცნობილია და მათ მიერვე მოცემულია ცდა დასახელებულ პირთა ვინაობისა და სათანადო დროის განსაზღვრისათვის. ბევრი რამ ამ მხრივ ნათელია და სიძნელესაც არ შეიცავს. ძირითადი მითითებები თვით ავტორს აქვს მოცემული.

განსაკუთრებით დაწვრილებით შეჩერდნენ ამ საკითხზე აკად. მ. ბროსე და ი. მარკვარტი, თავიანთ ზემოთდასახელებულ ნაშრომებში. აღსანიშნავია, რომ ეს მკვლევარნი არა ხელსაყრელ პირობებში იმყოფებოდნენ იმ მხრივ, რომ მათ მხოლოდ „შევსებული ქართლის ცხოვრების“ ცნობები ჰქონდათ და მარიამისეული ნუსხისათვის ჯერ კიდევ ხელი არ მიუწვდებოდათ. ნაწილობრივ, მათი შეკვდომები ამ გარემოებითაც აიხსნება.

ყველაზე მარტივია ადრანასე კუროპალატისა, მისი შვილებისა (რომელთაგანაც კონსტანტინე პორფიროგენეტი ასახელებს აშოტ კუროპალატს, ბაგრატ

¹ Constantinus Porphyrogenitus, De thematibus et De administrando imperio (Corpus scriptorum historiae Byzantinae), Bonnae, 1840. Cap. 45, 46, p. 197—214. თარგმანები: ფრანგული: მ. ბროსესი, Additions et éclaircissements à l'Histoire de la Géorgie. S.-P., 1851, pp. 139—140, 144—152; რუსული: Ган, Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе, ч. II, стр. 13—14, 25—37; Г. Ласкин, Сочинения К. Багрянородного: „О фемах“ и „О народах“, М. 1899, стр. 162—172; Известия Гос. Академии истории материальной культуры, вып. 91, М.-П., 1931, стр. 27—34. —იხ. აგრეთვე Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1903, S. 176—184, 425—436.

მაგისტროსსა და დავით მაგისტროსს)¹ და შვილიშვილების² ვინაობას საკითხად აღრანასე კუროპალატი, რა თქმა უნდა, არის აღრანასე, დავით კუროპალატის ძე, კარგად ცნობილი ქართველი და სომხური წყაროებითაც. ის გარემოება, რომ კონსტანტინე პას მხოლოდ „კუროპალატობით“ იხსენიებს, ხოლო საგვარეულო მემატრიანე, სუმბატ დავითის-ძე, მხოლოდ „ქართველთა მეუის“ ტიტულით, ასეთ გაიგივებას არ ეწინააღმდეგება³. ის ცნობილი ამბავი, რომ აღრანასემ პირველმა, ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შორის, მიიღო „ქართველთა მეუის“ ტიტული, ჩვენ სხვაგან გვაქვს განხილული.

ამ „მეფობის“ გაჩენა, ასეთი გრძელი პაუზის შემდეგ (მეფობის მოსპობიდან ქართლში მეექვსე საუკუნის ოციან წლებში), თავისთავად ძალიან საინტერესო და მაჩვენებელი მოვლენაა. მაგრამ იგი სრულიადაც არ მოასწავებდა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შორის დამკვიდრებული იერარქიული წესის შეცვლას. „მეფის“ გამარჯვებას „კუროპალატზე“. ეს გარემოება არც იმის მომასწავებელი იყო, რომ თვით აღრანასემ ხელი აიღო „მამისეულ“ (პორფიროგენეტის ტერმინი რომ ვიხმაროთ) კუროპალატობის პატივზე. პირიქით, უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ პატივის მოპოება მისთვის სანუკვარ მიზანს შეადგენდა. აღრანასეს მიმართ ეს ან რა გასაკვირი უნდა იყოს, როცა ორი საუკუნის შემდეგაც კუროპალატობას ეძებდნენ „მეფეთა-მეფე“ გურგენი, მისი შვილი, თითქმის საქართველოს უდიდესი ნაწილის მფლობელი, ბაგრატი და მათი მემკვიდრეები. ამიტომ არ შეეცდებით თუ ვიტყვით, რომ გურგენ კუროპალატის, რომელმაც „მამისეული“ პატივი წაართვა ბაგრატის შთამომავლობას, და აღრანასეს ბრძოლა მარტო მამულის გარშემო კი არ წარმოებდა (რაზედაც სხვა-

¹ ქართული წყაროებით, მას მეოთხე შვილიც ჰყავდა, სუმბატი. მეოთხე შვილის არსებობა იცის პორფიროგენეტმაც (თხრობაში კონსტანტი დრუნგარის მისიის შესახებ), ოღონდ მას ამ ვაჟის სახელი აღნიშნული არა აქვს.

² ამათგან პორფიროგენეტი იხსენიებს აღრანასეს, ბაგრატის-ძეს, რომელიც 952 წ. მაგისტროსი ყოფილა. ეს ცნობა სავსებით დასტურდება საგვარეულო მატრიანის ჩვენებათა მიხედვით („გარდაიცვალა ბაგრატ მაგისტროსი, ძე აღრანასე ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა:—რძე:—[945], და დაუტევა ძე თვისი აღრანასე, რომელი შემდგომად მამრსა თვისსა [მაშასადამე, 945 წ.] მაგისტროსი იქმნა და შემდგომად მამის ძმათა კუროპალატი იქმნა“. სუმბატ დავითის-ძე, ქ. ცხ. მარ., 350).

³ ბ რ ო ს ე ს არა აქვს მკაფიო წარმოდგენა ამ აღრანასეზე: მისი აზრით, პორფიროგენეტი ურევს ორ აღრანასეს—მე-45 თავში მოხსენებული უნდა იყოს დავითის-ძე, მაგრამ ეს სათუო რჩება, რადგანაც მისი გენეალოგია განსხვავდება მატრიანეში მოცემულისაგანო, დასახ. თხზ., გვ. 145, შენ. 3; მე-46 თ. მოხსენებული-კი, ბ რ ო ს ე ს აზრით, არის ამ აღრანასეს შვილიშვილი, ბაგრატის ძე, იქვე, 150. შენ. 3, რაც ცხადი შეცდომაა. კიდევ უფრო არეულია ბ რ ო ს ე ს გენეალოგია, პორფიროგენეტის ცნობების მიხედვით შედგენილი, იქვე, 154. ბ რ ო ს ე თვითონ ურევს ორ აღრანასეს: უმცროსს, რომელიც გაკვრით მოხსენებულია „იბერთა ნათესაობის“ შესახებ აბზაცში, და მისს პაპას.—მ ა რ კ ვ ა რ ტ ი, დასახ. თხზ., 427—428, 434—436. იმეორებს ამ შეცდომას (ოთხ-შვილიანი აღრანასე კუროპალატი, აშოტ კუროპალატის, ბაგრატ მაგისტროსის და სხვათა მამა, არის ბაგრატ არტანუჯელის ძეო!) და ქართულ მატრიანეს აბრალებს ორი სხვადასხვა აღრანასეს არევას. მ ა რ კ ვ ა რ ტ ი, 428, უსწორებს ბ რ ო ს ე ს შეცდომას, რომელიც პორფიროგენეტის „აწინდელ მაგისტროს აღრანასეს“ აღრევაში მდგომარეობს აღრანასე კუროპალატთან (დავითის ძესთან), და სამართლიანადაც, მაგრამ თითონ კიდევ უფრო ურევს აღრანასეთა საერთო ურთიერთობას.

ჯან გვექნება საუბარი), არამედ კუროპალატის ხელისუფლების გამყარებას. ბრძოლა უკუდად გათავდა გურგენ კუროპალატისათვის: ომში მიღებული კრილობისაგან იგი გარდაიცვალა 891 წ.¹ საფიქრებელი იყო, რომ ადარნასე ახლა მაინც ეწეოდა თავის საწადელს. და, მართლაც, მეცხრე საუკუნის დამლევს თუ მეათის დამდეგს ადარნასეს კუროპალატობა მიუღია: კონსტანტინე პორფიროგენეტი ამბობს, როგორც ვნახეთ, რომ ადარნასეს ეს პატივი მიანიჭა რომეების მეფემ ლეონმა. აქ იგულისხმება კეისარი ლეონ VI ბრძენი, რომელიც მეფობდა 886—912 წწ. მაშასადამე, ადარნასეს კუროპალატობა მიუღია 891 წელსა (გურგენ კუროპალატის მოკვლის თარიღი) და 912 წელს შორის. ამის შემდეგ მისთვის თანაბრად შეიძლებოდა ეწოდებინათ როგორც „მეფე“, ისე „კუროპალატი“. ასეთ მოვლენას ვხედავთ ჩვენ მეათე საუკუნის სომეხი ნემაჯიანის იოანე დრასხანაკერტელის თხზულებაში, სადაც ეს ადარნასე ხან მოხსენებულია, ზოგადად, როგორც „ქართველთა დიდი მთავარი“ (*მსხ ქუქსანს ქრახე სარხსრახი*)², ხან როგორც „ქართველთა დიდი კუროპალატი“ (*მსხ კიურაყაყათს ქრახე*)³, ხან როგორც „ქართველთა მეფე“ (*ქსაყაქირს ქრახე*)⁴. ადარნასე, ქართველთა კუროპალატი (დაახლოებით, მაშასადამე, 891 წლიდან) და ქართველთა მეფე (898 წლიდან), გარდაიცვალა, სუმბატ დავითის ძის ცნობით, ქორანიკონს 143⁵, ე. ი., 923 წ.

ადარნასეს გაკუროპალატებით ეს პატივი კვლავ, და ახლა უკვე საბოლოოდ, დაბრუნდა ბაგრატის შტოში. ისევ გაიმართა მემკვიდრეობის ხაზი, რომლის გამრუდების ერთადერთ შემთხვევას, ამრიგად, გურგენ ადარნასეს-ძის კუროპალატობა წარმოადგენს⁶.

ვინ არიან კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ მოხსენებული სხვა პირობი?

¹ სუმბატ დავითის-ძე, მარ., 348.

² *გიქონსილ კაქიქტიასი ზრახანსახსრახეჩიყ აყათილქირის ზაქიყ*, მოსკ. გამოც. 1853 წ. (ქვემოთ—დრასხანაკერტელი), გვ. 80.

³ იქვე, 89, 101, 102. (145), (146).

⁴ იქვე, 108, 110, 113, 134, 146, 167, 168.

⁵ მარ., 349.

⁶ სუმბატ დავითის-ძის ცნობით, აშოტ კეკელას, ადარნასეს ძეს, ჰყავდა შვილი გურგენი, „რომელი შემდგომად კუროპალატად დასუეს“ (მარ., 346). კუროპალატად არის აღნიშნული ეს გურგენი აგრეთვე აკად. ივ. ჯავახიშვილის მიერ შედგენილს „ბაგრატიონიანთა შთამომავლობის შტოში“ (იხ. ქართვ. ერის ისტორია, II, დამატ.). მაგრამ ეს აშკარა შეცდომაა მემკვიდრისა ან, იქნებ უფრო მეტად, გადამწერისა—მეორე გურგენ კუროპალატისათვის არავითარი ადგილი არ რჩება და შემდეგ იგი არც იხსენიება არსად.

ასეთივე შეცდომაა, როცა ბაგრატ არტანუჯელი და მისი შვილი ადარნასე კუროპალატებად არიან მიჩნეულნი (იხ. „შტო“). ბაგრატი მხოლოდ მამფლობით იხსენიება საგვარჯულო მატინის მიერ, 348—9, ადარნასეს—კი, ამავე მატინის მიხედვით, არავითარი პატივი არ ჰქონია, 349—350. შეცდომა ადარნასე-ბასილი კლარჯის მიმართ აიხსნება იმით, რომ იგი არეულია ტაოელ ადარნასეში, რომელიც აგრეთვე ბაგრატი, მაგრამ მაგისტროსი და არა მამფლის ძე იყო და ძალით შეამონაზუნეს შვილებმა, სუმბატ, 350—1. შეცდომაა აგრეთვე კუროპალატად მიჩნევა მესამე ადარნასესი, რომელიც ჩყო მეორის ბიძაშვილი, ძე სუმბატ

ადვილად გამოსაცნობია კონსტანტინეს „სუმბატ დიდი იბერი“ და მისი შთამომავლობა. კონსტანტინეს ცნობით (იხ. ზემოთ), ამ სუმბატს ჰყოლია ორი ძე—ბაგრატი და დავით მამფალი. გაყოფისას ბაგრატს ჰრგებია არტანუჯი, ხოლო დავითს—რომელიღაც სხვა ქვეყანა. მაშასადამე, სუმბატ დიდი არტანუჯის მფლობელი ყოფილა. ბაგრატ სუმბატის ძეს, კონსტანტინეთი, სამი ვაჟი ჰყოლია: ადარნასე, გურგენი და აშოტი, რომელსაც, ჩანს, მეტსახელად კისკასიც ჰრქმევია. ბაგრატისაგან არტანუჯი გადასულა უშვილო გურგენზე, რომელსაც ეს ციხე-ქალაქი თავისი ძმის აშოტ კისკასისათვის უანდერძებია.

დავით სუმბატის ძეს კიდევ, იმავე კონსტანტინეს ცნობით, ჰყოლია ორი შვილი, სუმბატი. ამ სუმბატის ხელში გადასულა არტანუჯი, როცა არტანუჯის მფლობელნი, ბაგრატის შვილები და მათი სიძე, დახოცილან.

უქვეყლია, რომ სუმბატ დიდი იბერი არის საგვარეულო მემკვიდრის „სუმბატ არტანუჯელი“ (აქაც არტანუჯელობა ხაზმოსმითაა აღნიშნული), ძმა ზემოთ მრავალგზის მოხსენებულის გურგენ კუროპალატისა და ძე აშოტ დიდის უფროსი შვილის ადარნასესი¹. ეს სუმბატი, მისი ძმის გურგენის „კელმწიფობაში“, ანთიპატოს-პატრიკად დაუსვამთ². მას, გარდა ამ ტიტულისა, მამფლის წოდებულებაც ჰქონია. ამის, ისევე როგორც მისი სიკვდილის, და შთამომავლობის შესახებ, მემკვიდრე ამბობს: „მამფალი (ტექსტში შეცდომით „მამეფელი“) სუმბატ არტანუჯელი, ძე ადარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა:—რთ:—(889 წ.) და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი და დავით მამფალი“³... ამ პუნქტამდე პორფიროგენეტსა და სუმბატ დავითის ძეს შორის სრული თანხმობაა, გარდა იმისა, რომ საგვარეულო მემკვიდრე ბაგრატსაც ამკობს მამფლის ტიტულით. გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია შეხვედრები ორივე წყაროსი, კერძოდ, სამფლობელოს განსაზღვრისას:

კუროპალატისა (იხ. „შტო“). აქაც იგივე აღრევა გვაქვს, მაგრამ აღრევაში ბრალი უკვე ხელნაწერს მიუძღვის: სუმბატის შვილების ჩამოთვლისას, „დაუტევნა ძენი ორნი, ბაგრატ... და ადარნასე“, ხელნაწერი მექანიკურად აცლის მომდევნო ფრაზას დასაწყის სიტყვას, იმავე პიროს სახელს და, ამრიგად, ორს სხვადასხვა ცნობას აერთიანებს. უნდა ყოფილიყო:... „ადარნასე, ადარნასე კუროპალატი, ძე ბაგრატ მაგისტროსისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა: რა:—[961 წ.], რომელი ესე ძეთა შეიპყრეს და მონაზონ ქმნეს, მოკუდა უნებლიეთ ფიჩვითა მოსილი და დაუტევნა ძენი ბაგრატ და დავით ერისთავთა-ერისთავი“, 351. მისი შვილების შესახებ ცნობაშიაც ეს ადარნასე კუროპალატად იხსენიება: „გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ერისთავთა-ერისთავი, ძე ადარნასე კურატპალატისა, ქორანიკონსა:—რპ:—(966 წ.), ხოლო ძმა მისი დავით კურატპალატი იქმნა დიდად“, იქვე. ან კიდევ: „გარდაიცვალა დავით დიდი კურატპალატი, ძე ადარნასე კურატპალატისა, ქორანიკონსა:—სკა:—(1001 წ.)“, იქვე, 352. სუმბატის ძე ადარნასე კი არც შემდეგ იხსენიება კუროპალატად. მემკვიდრე ამბობს, 351: „გარდაიცვალა ადარნასე, ძე სუმბატ კუროპალატისა, ძმა ბაგრატ რეგუნისა, ქორანიკონსა:—სგ:—(983 წ.) და დაუტევნა ძე, დავით, მცირე“, ამრიგად, ადარნასეს სახელს ატარებდა ნამდვილად მხოლოდ ორი კუროპალატი: I, „ქართველთა მეფე“, გარდ. 923 წ., და II, პირველის შვილიშვილი, ბაგრატ მაგისტროსის ძე, გარდ. 961 წ.

¹ ასე აქვს ეს აღნიშნული მერჩულსაც, გვ. ნთ: „ადარნასე კელმწიფესა. ესხნეს ძენი გურგენ კუროპალატი და სუმბატ“.

² სუმბატ დავითის ძე, მარ., 346.

³ იქვე, 348. უკანასკნელი სამი სიტყვა დამატებულია თეიმურაზისეულ ნუსხის მიხედვით.

პორფიროგენეტით—არტანუჯი ხვდა ბაგრატს, სუმბატითაც—სწორედ ბაგრატი არტანუჯელი.

შემდეგ ამ ბაგრატის შესახებ საგვარეულო მემატრიანე გვამცნობს: „გარდაიცვალა ბაგრატ მამთალი არტანუჯელი, ძე სუმბატისი, ქორანიკონსა: რკთ:—(909 წ.), თუესა აპრილს კ (20), დღესა აღვსებისა, და დაუტევნა ძენი ოთხნი: ადარნასე, —რომელი იგი მონაზონ იქმნა და ბასილი სახელ იღვა, —გურგენ ერისთავი, აშოტ და დავით. გარდაიცვალა დავით ერისთავი, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა მამფლისა... ქორანიკონსა:—რკწ:—(909 წ.) და არა დაუტევა შვილი“¹. მეოთხე შვილის, დავითის, ქართულ წყაროში მოხსენებით დარღვეული თანხმობა პორფიროგენეტსა და სუმბატს შორის ადვილად აღდგება, თუ ვიფიქრებთ, რომ კონსტანტინემ მამის სიკვდილამდე გარდაცვლილი დავითი არ მოიხსენია იმიტომ, რომ იგი, საზოგადოდ, ამ ამბებს არტანუჯის მემკვიდრეობის ისტორიის თვალსაზრისით უკვირდება. ახალი, მორიგი მოძრაობა კი ამ ხფეროში ბაგრატ არტანუჯელის სიკვდილის დღიდან (909 წლის აპრილის 20) იწყებოდა, როცა მემკვიდრეობისაგან დავითი უკვე გამორიცხული იყო. რამდენადმე შორდება აგრეთვე ბიზანტიელ ისტორიკოსს საგვარეულო მემატრიანე, როცა დავითის ძმის გურგენის შვილს ახსენებს: „გარდაიცვალა გურგენ ერისთავი, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქორანიკონსა:—რმგ:—(923 წ.) მასვე წელსა შინა, რომელსა შინა ქართველთა მეფე ადარნასე მიიცივალა, და დაუტევა ამან გურგენ ძე, მუცელსა შინა ცოლისა თვისისა, რომელსა ეწოდა გურგენვე სახელი მამისა თვისისა“². მაგრამ აქაც, ჩვენ ვფიქრობთ, გაუგებრობა ადვილად აიხსნება: იმავე მემკვიდრეობის ისტორიის თვალსაზრისით, უშვილობა თუ მემკვიდრე შვილის ყოფნა დედის მუცელში, მემკვიდრეობის მფლობელი მამის სიკვდილის მომენტში, დაახლოებით ერთგვარი მნიშვნელობის გარემოებები იყო. პორფიროგენეტი ალბათ ცდება, როცა ამტკიცებს, რომ არტანუჯის გადასვლა გურგენის ხელიდან აშოტ-კისკასის ხელში ნებაყოფლობითი აქტის შედეგი იყო. საფიქრებელია, რომ აქ ადგილი ჰქონდა მიმძლავრებასა და მიტაცებას, რაც არც ისე იშვიათი იყო ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შორის. ეთანხმება სუმბატ დავითის ძე კონსტანტინე პორფიროგენეტს აშოტ-კისკასის უძეობის (და არა უშვილობის!) შესახებ ცნობაში: „გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქორანიკონსა.—რნთ:—(939 წ.) თუესა ივნისსა, და არა ესვა ძე“³.

¹ აქ სუმბატის ტექსტში დიდი აღრევაა: იქ, სადაც ჩვენ მრავალწერტილი დავსვით, წერია: „ადარნასეს ძისა, გურგენ კურატპალატისა ძმა დიდისა გურგენისი“. რაც, ცხადია, სრული დამახინჯებაა. მარ. 349. აღრევა იხრდება ჭეშმომთ, როცა მემატრიანე მოულოდნელად აცხადებს, რომ „გარდაიცვალა დავით, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქორანიკონს რმგ (922 წ.) და დაუტევა ძე მუცელსა შინა ცოლისა თვისისა, რომელსა იგი ეწოდა ბაგრატ“, იქვე. ასეთი წინააღმდეგობანი ტექსტის დიდ დაზიანებას მოწმობენ, რა თქმა უნდა.

² იქვე, 349. ეს გურგენი კვლავ არის მოხსენებული: „გარდაიცვალა გურგენ, ძე გურგენისი, ძისა ბაგრატ მამფლისა, ქორანიკონსა:—რპმ:—(968 წ.)“. იქვე 351.

³ იქვე, 350 — მ ა რ კ ვ ა რ ტ ს, დასახ. თხზ., 434, პორფიროგენეტის სუმბატ დიდი სამართლიანად გაგებული ჰყავს, როგორც აშოტ კურატპალატის ძის, ადარნასე უზუცესის, შვილი,

სავსებით ადასტურებს საგვარეულო მატრიანე კონსტანტინეს ცნობას დაკითხვით სუმბატის ძის შვილის შესახებაც. ამ მატრიანეში ვკითხულობთ: „გარდაიცვალა მამფალი დავით, ძე სუმბატ არტანუჯელისა, მონაზონობასა შინა, ქორანიკონსა:—რგ:—(943 წ.), თვისა ფებერვალსა ოცსა და დაუტევა ძე თვისი სუმბატ, რომელიცჳ იგი დასუეს ერისთავთა-ერისთავად“¹. შემდეგ, ამ სუმბატის შესახებ აქ ნათქვამია: „გარდაიცვალა სუმბატ ერისთავთა-ერისთავი, კაცი მართალი, ძე დავით მამფლისა, არტანუჯელი, ქორანიკონსა:—ს():—(988 წ.)“². სუმბატის არტანუჯელობით მოხსენიება იმის მოწმობაა, რომ მემატრიანემ იცის არტანუჯის სუმბატის მფლობელობაში გადასვლის ამბავი.

ყველაზე რთულია აშოტ-კისკასის სიძის, გურგენის, ვინაობის საკითხი. საგვარეულო მატრიანეში მეათე საუკუნის პირველი ნახევრისათვის ასეთი სახელის მქონე რამდენიმე პირია დასახელებული. რომელი მათგანია აშოტის სიძე? საკითხის გადასაწყვეტად პორფიროგენეტის რამდენიმე ჩვენებას უნდა დავეყრდნოთ: 1) ეს გურგენი თავდაპირველად არის ტიროკასტრონისა (ყველისციხის) და მდ. „აჩარას“ ხეობის პატრონი, 2) იგი კვდება უშვილოდ, ყოველ შემთხვევაში, უძეოდ, 3) იგი კვდება, ჩანს, თავისი სიმამრის, აშოტ-კისკასის სიკვდილის (939 წ.) შემდეგ და იმ მომენტზე ადრე, როცა კონსტანტინე პორფიროგენეტი თავის თხოვრებას აღგენს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ (952 წ.); მეტრც, — გურგენი კვდება აშოტ კუროპალატის ძმაზე, ბაგრატ მაგისტროსზე, ადრეც, ე. ი., 945 წლის უწინარეს; ანუ, ეს ქრონოლოგიური მიჯნები რომ დავავიწროოთ, აშოტის სიძე გურგენი გარდაიცვალა, პორფიროგენეტის თხოვრებაში მოცემულ ცნობათა მიხედვით, 939-სა და 945 წლებს შორის. ამ ნიშნების მიხედვით, საძიებელი გურგენი არ შეიძლება იყოს შემოთმობსენებული გურგენ გურგენის ძე, აშოტ-კისკასის დისწული, რომელიც გარდაიცვალა 968 წ., რომ აღარათფერი ვთქვათ მის ძმაზე (გარდაიცვ. 923 წ.), რომელიც ყოველმხრივ გამორიცხულია³. სავსებით საეჭვოა, რომ ეს იყოს აშოტ კეკელას ძე, შეცდომით მოხსენებული კუროპალატობით, რომლის შესახებაც მატრიანეში სხვა არავითარი ცნობა არ შენახულა. ყოველ შემთხვევაში, კონსტანტინე პორფიროგენეტის მოთხოვნიდან აშკარაა, რომ აშოტ-კისკასის სიძე კუროპალატი არ ყოფილა.

დაგვიჩვენია ვიფიქროთ, რომ პორფიროგენეტის გურგენი არის ქართული წყაროების გურგენ ერისთავთა-ერისთავი, ძე გურგენ კუროპალატის ძის

მაგრამ სრულიად არეული ჰყავს სუმბატის შთამომავლობა. ბ რ ო ს ე ს ა ც, დასახ. თხზ., 154, ეს სუმბატი მიჩნეული ჰყავს პორფიროგენეტის მიერ დასახელებულ ყველა ქართველ ბაგრატიონის მამად, რაც, რა თქმა უნდა, სრული გაუგებრობაა.

¹ სუმბატ დავითის-ძე, ქცხ. მარ., 350.

² იქვე, 351.

³ სუმბატ დავითის-ძე მის შესახებ ამბობს: „გარდაიცვალა ბაგრატ მაგისტროსი, ძე აღარნასე ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა:—რგ:—(945 წ.), თუესა მარტა“, მარ. 350.

⁴ ბ რ ო ს ე კ ი ფიქრობს, დასახ. თხზ., 154 და შენ. 4, რომ სწორედ ეს გურგენ-მამა არის აშოტ-კისკასის სიძე; ქართ. მატრიანის ცნობა, რომ გურგენს ჰყავდა თანამოსახელე შვილი, ერთადერთი წინააღმდეგობაა ორსავე წყაროს შორის!

ადარნასესი¹. სუმბატ დავითის ძის ცნობები ამ გურგენის შესახებ კურაპალატ უდგება კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ მოცემულსა და ზემოთჩამოთვლილ ნიშნებს. აი, რას ამბობს მის შესახებ საგვარეულო ანალისტი: „ადარნასე ერისთავთ-ერისთავი, შემდგომად გურგენ მამისა თვისისა კურატპალატისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა:—რ¹ივ:—(838 წ.) და დაუტევნა ორნი ძენი მცირენი: დავით ერისთავთა-ერისთავი და გურგენ, რომელი შემდგომად მერმე დიდი ერისთავთა-ერისთავი იყო“².

გურგენს ერისთავთ-ერისთავობა მიუღია 918 წელს ან მის მახლობლად: „გარდაიცვალა ესე აშოტ კუხი (ერისთავთ-ერისთავი, გურგენ კურაპალატის ძე) ქორანიკონსა:—რ¹ლ¹:—(918 წ.) და არა ესუა შვილი და ამისსა შემდგომად გურგენ, ძმისწული მისი, ძე ადარნასესი, დასუეს ერისთავთა-ერისთავად“³. ეს გურგენი მემკვიდრეობით მფლობელი იყო იმ მამულისა, რომელიც ნაჩვენებია კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ. სუმბატ დავითის ძე მოგვითხრობს, რომ როცა გურგენ კურაპალატმა და მისმა შვილებმა, ე. ი., ამავე წყაროს ცნობით, ადარნასე ერისთავთა-ერისთავმა და აშოტ კუხმა, ერისთავთა-ერისთავმა, ერთი მხრით, ხოლო მეორე მხრით—ადარნასე დავითის ძემ ბრძოლა გაუმართეს დავით კურაპალატის მკვლელს, ნასრა გუარამის ძეს და მოჰკლეს იგი კიდეგაც ასპინძაში 838 წ., ამის შემდეგ, „ოდეს ნასრი მოიკლა, ქუეყანა ნასრისი დაიპყრეს სხუათა ამათ მთავართა. ხოლო გურგენ კურატპალატი წარვიდა ქალთ, კალმახით, მამულით თვისით, ცხოვრებად შავშეთს და არტანს“⁴, გურგენ კურატპალატი ტაოს კალმახიდან შავშეთსა და არტაანში გადმფსახლებულა. ამ პროვინციების დაპყრობის შემდეგ, ჩანს. გურგენისა და მისი შთამომავლობის გავლენა ნაწილობრივ ვრცელდება ჩრდილოეთით მომიჯნავე თემებზეც—აქარასა და სამცხე-ჯავახეთზე. ეს ქვეყნები შემდეგ გურგენ კურატპალატის შთამომავლობის ხელშია. ასე, მაგ., იგივე სუმბატი გვიამბობს, რომ „აშოტ ერისთავთა-ერისთავმან, ძემან გურგენ კურატპალატისამან, რომელსა ეწოდა კუხი, აღაშენა ტბეთი შავშეთს და განასრულა იგი ყოვლითა განგებითა და დასვა პირველად ებისკოპოსად სანატრელი სტეფანე“⁵. შავშეთის გარდა გურგენ კურატპალატის შთამომავლობის ხელშია თითქოს კლარჯეთის ერთი ნაწილიც. გ. მერჩულის ცნობით, ხანძთა, მაგ., თითქოს გურგენ კურატპალატის საძვალეა: „გარდაცვალებისა ჟამსა ანდერძ ეყო გურგენ კურატპალატსა ვითარმედ ანათლის-მამისა ჩემისა [იგულისხმება გრ. ხანძთელი] ძუალთა მახლობლად დამდევით ფერკთა თანა მისთა... რომელ ყვესცა ეგრძთ. არამედ შემდგომად გურგენ კურატპალატისა ძემან მისმან აშოტ ერისთავთა-ერისთავმან ხანძთას ახალი ეკლესიაჲ დაიწყო წადიერად და ურიცხვ შესაწირავი გარდაჰმატა მას“⁶...

¹ მარკვარტი, დასახ. თხზ., 176—7, 179, 184—185, 427, 434, აგრეთვე ამ ახრისაა. ამ იგივეობას მარკვარტი ამყარებს სტეფანე მტბევარის ცნობისა და პორფიროგენეტის ცნობის შეხვედრაზე იმის შესახებ, რომ გურგენი ყველის ციხის პატრონია. სხვა გენეალოგიურ საკითხებსა და ქრონოლოგიაში მარკვარტი აქაც იბნევა.

² მარ., 348.

³ იქვე, 349.

⁴ იქვე, 347—348.

⁵ იქვე, 349.

შემდეგ, გორგენ ერისთავთა-ერისთავთა, აშოტის ძმისწულმა, „განასრულე შენს სიამ იგი ახალი ხანძთისაჲ“¹. ამ ფაქტებს, ისე როგორც გურგენ კუროპალატის შთამომავლობის სხვა ამბებსაც, ჩვენ კარგად ვიცნობთ სხვა წყაროებიდან („წამიბაჲ წმიდისა მოწამისა გობრონისი“), რომელიც სწორედ აშოტ ერისთავთ-ერისთავის, ტბეთის აღმაშენებლის, ბრძანებითაა დაწერილი. ამ თხზულებანი (დაწერილია იგი 913 წლის ახლო ხანში) აღნიშნულია, მაგ., რომ „ციხე ყველისა“ „იყო გურგენ ერისთავთა-ერისთავსა“². ეს ძლიერი ციხე, რომლის სახლებად დიდი ჯათა დასჭირდათ, სტეფანე მტბევრის ნიხეღვით, სწოოდ სენიკო აღნიშნულ თემების მიჯნაზე ძევს და, როგორც ჩანს, მათ იცავს. ამით აიხსნებოდა ამ ციხის მნიშვნელობა და, კერძოდ, არაბთა განსაკუთრებული ყურადღება მისდამი ამ შემთხვევაში. ავტორი გადმოგვცემს, რომ არაბები, რომელთაც გარემოცული ჰქონდათ ყველის ციხე, „ოდესმე გამოეტევიან სიმრავლენი იგი ზღუვარსა არტაონისასა და რომელნი პოვნიან თივისა მკრებელნი და მსხუსრტელნი ყანობირისა მათსანი, რომელნი შიმშილისაგან შიშსა სიკუდილისასა შეურაცხყოფდეს, — შეკრიბნიან სახლობლად ციხესა მას, ვითარცა ცხოვარნი, საჩუშნებლად მათდა და დაჭრიან გორცნი მათნი და სისხლი იგი ებოლო, ვითარცა მსხუსრპლი სულნელი, შეიწირვოდეს ღუთისა“³. ე. ი., მორალური ზემოქმედების მოსახდენად ციხოვანებზე, რომელნიც მედგარ წინააღმდეგობას უწევდნენ არაბებს, უკანასკნელნი იჭერდნენ არტაონის თემში მინდვრის სამუშაოებზე გამოსულს, საკვების მაძიებელს, დამშვეულ ხალხს და აწამებდნენ მათ ციხის კედლებთან. მაშასადამე, ავტორის გეოგრაფიული კონცეფციით, ყველის ციხე, რომელიც გურგენ ერისთავთა-ერისთავს ეკუთვნის, ან თვით არტაონის თემის საზღვრებში მდებარეობს. ან იქვე არტაონის კედლებზე.

შემდეგ მტბევარი განაგრძობს: „და უოცხუნი იგი ერნი ნართლმადიდებელთანი აქარას და შავშეთს შეწყუდებულ იყუნეს, რომელნი, ვითარცა მკალნი, მოსჭამდეს ფურცელთა ხეთასა და ძწუანილოვანსა ქუშქანისასა. მას ეამსა იქმნა შავშეთი ბაკ მკვე შეევალ, რამეთუ ეგოდენნი იგი ნათესავნი მახლობლად დგეს, ვითარ სადილობისა გზა ოდენ, რომელთა ქუეყანაჲ ვერ იტყვედა. ღმერთმან არა აუფლა შთასლვად მას შინა“⁴ არაბებსაო¹.

ამრიგად, ყველის ციხის გარემოცვა მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება

¹ მერჩულე, გვ. ლგ—ლდ. ხანძთა კლარჯეთის მონასტერი იყო: „კლდში იგი ხანძთისაჲ უფიცლმს არს უფროჲ ყოველთა მათ კლარჯეთისა უდაბნოთა“. იქვე, გვ. ია.

² საქ. სამთხე, 395—396. ჩვენ ციტატები მოვუკვეს დოც. თამ. ლომოშორის მიერ დადგენილი ტექსტიდან. გუოგენის მოხსენება ავტორის მიერ „ერისთავთა-ერისთავთა“ მოწმობს რომ თხზულება იწერება უკვე აშოტის სიკუდილის შემდეგ, რადგანაც ეს პატივი გურგენმა ბიძის გარდაცვალების შემდეგ მიიღო. აშოტის მოხსენება სათაურში ალბათ იმას ნიშნავს, რომ თხზულება შეკვეთილი იყო აშოტის მიერ. მაგრამ ამ უკანასკნელის სიკოცხლეში მისი დაწერა, ჩანს, არ მოესწო. ადარნასე მეფის ხსენება, გაკვრით, ერთ-ერთ ადგილას, ამ ქოროლოგიისათვის არაფერს გვაძლევს. უფრო საყურადღებოა, რომ აშოტის შესახებ შემდეგ სტეფანეს არაფერი აქვს ნათქვამი.

³ შეადრ. საქ. სამ., 396.

⁴ იქვე.

იყო აჭარა შავშეთისთვისაც, ანუ რამდენადმე რომ გავათართოთ კონსტანტინე პორფიროგენეტის გეოგრაფიული წარმოდგენა, აჭარისწყლის ხეობისა თუ აუზისათვის, და დიდ გავლენასაც ახდენდა მათზე. მაშასადამე, ჩვენ ახლა მეტი საფუძველი გვაქვს ვამტკიცოთ ამ პოლიტიკურ-გეოგრაფიულ ობიექტების ურთიერთკავშირი, პორფიროგენეტისა და სუმბატ დავითის ძის ცნობათა სიახლოე, ამ წყაროების აქ აღებულ გურგენტა იგივეობა და, ამასთან ერთად, „ტიროკასტრონ“-ყველისციხის“ არა მარტო ეტიმოლოგიური, არამედ რეალურ-ისტორიული იდენტურობაც.

ამ გურგენტის შესახებ საგვარეულო მემატიანე, საერთოდ, ძალიან დიდი აზრისაა: გარდა იმისა, რომ თავშივე გურგენი დასახელებულია, როგორც „დიდი ერისთავთა-ერისთავი“, შემდეგ იგი ასეა დახასიათებული: „გარდაიცვალა გურგენ დიდი, ერისთავთა ერისთავი, ძე ადარნასესი, რომელმან უმეტესნი სიმკნენი და ბრძოლანი ქმნა ყოველთა მამათა მისთასა და დაიმორჩილნა ყოველნი გარემოსნი, ქორანიკონსა:—რ^ა:—თუესა თებერვალსა:—ი^დ:— [941. II. 4]. არა ესუა ძე“¹. სიმხნე, მებრძოლი ბუნება და სათანადო წარმატებები ჯარგად უდგება კონსტანტინეს ცნობებს, ისევე როგორც ჩვენება უძეობის შესახებ. სავსებით შეეფერება ჩვენ მიერ ზემოთ მოხაზულს ისტორიულ-ქრონოლოგიურ ჩარჩოს გურგენტის სიკვდილის თარიღიც.

გურგენტს იცნობს გიორგი მერჩულიც, რომელიც მია შესახებ ისეთივე აზრისაა, როგორც სუმბატი. მერჩულს გურგენი მოხსენებული ჰყავს ხანძთის ახალი ეკლესიის შენების ისტორიაში. ეს ეკლესია, მისი ცნობით, დაუწყია აშოტ ერისთავთა-ერისთავს („კუხს“), გურგენ კურაპალატის ძეს, და დაუმთავრებია ამ აშოტის ძმისწულს, გურგენტს: „ხოლო გურგენ, ძმისწული აშოტისი, დიდი იგი კელმწიფჳ ფრიადთა ნათესავთაჲ, ღმრთისა მიერ დაჯდა ერისთავთა-ერისთავად. და მან განასრულა ეკლესიაჲ იგი ახალი ხანძთისაჲ“².

ესევე გურგენი იგულისხმება, მარკვარტის სამართლიან, იდენტიფიკაციით, ერთს არაბულ ცნობაში. რომელიც X ს. მეორე მესამედს ეკუთვნის და რომელშიაც ნათქვამია, რომ მტკვარი (კურ) დის ქართლის ქვეყნიდან, გურგენტის (ჯურჯენ) სამთავროდანო“. მტკვრის სათავე მოდიოდა მართლაც გურგენ კურაპალატისა და მისი შთამომავლობის, კერძოდ, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის სამფლობელოში, რომელიც, როგორც ვნახეთ, საკმაოდ კარგადაა მოხაზული ბიზანტიურ-ქართული წყაროების მიერ.

შემდეგ, რომელიც გურგენ ქართველთა მთავარს (ერთს თუ რამდენსამე) იხსენიებს სომეხთა მემატიანე იოანე დრასხანაკერტელიც, რომელიც აგრეთვე მეათე საუკუნის ოციან წლებში წერდა. მაგრამ დრასხანაკერტელის ცნობების ანალიზი უფრო რთული საქმეა. პირველად გურგენი აქ იხსენიება 891 წლის მახლობლად: როცა ადარნასემ, ქართველთა დიდმა მთავარმა, მამაზე მგლოვიარე სუმბატს, სომეხთა ბაგრატიუნების წარმომადგე-

¹ ქ. ცხ. მარ., 350.

² მერჩული, ლგ—ლდ.

³ დასახ. თხზულება, 176—177.

წელს, აშოტ I-ის (გარდ. 890—891 წ.) ძეს, სამგლოვიარო ტანისამოსი გაჩაღდა და სამეფო ჩააცვა, ამით მან სუმბატის ბიძის, აბას სპარაპეტის, კარელის, უდიდესი გულისწყრომა გამოიწვია: აბასმა უკან დაბრუნებული ადარნასე შეიპყრო და მოითხოვა მისგან მძევალი და ორი ციხე, რომელიც ადარნასეს დის ქმრის (*ϕθιαყრ*) გურგენისათვის წაერთმია¹. შემდეგ გურგენი დიდ როლს თამაშობს სომეხთა მფლობელის, აშოტ II-ის მეფობაში (915—928 წწ.). გურგენ მთავარი (*խչխან*), ქართველთა ქვეყნიდან, ფრიად საყვარელი პირია აშოტისა². ეს ქართველთა დიდი მთავარი გურგენი (*მსბ ლქსანს ძქრაყ ჴიორყხს*) აქტიურად ჰმველის აშოტს მოცილეების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ და მომდევნო ამბებში გურგენი კიდევ უფრო ხშირად იხსენიება, მაგრამ იოანეს ყვავილოვანი და ხელოვნური ენის გამო. ამ თხრობაში დანამდვილებით გზის გარკვევა ძნელი ხდება. აშოტ, სომეხთა მეფე, თავის სეხნია-მოწინააღმდეგე აშოტ დვინელთან (იგი აშოტ მეფის ბიძაშვილი იყო) ბრძოლაში დამარცხებული, მიდის „ქართველთა დიდ მთავარ გურგენთან“, რომელიც მას მეშველ ჯარს აძლევს³. შემდეგშიაც აშოტ სომეხთა მეფე თავის მოკავშირედ გულისხმობს ქართველთა მთავარს გურგენს, რომელიც აქ აშოტის ძმის, აბას ერისთავთა-ერისთავის სიმამრადაა დასახელებული⁴. მაგრამ ახლა უკვე გურგენი თავისი სიძის, მეფის ძის აბასის მხარეზეა და მასთან ერთად მტრულად ირაზმება აშოტის წინააღმდეგ და ვერაგულ სიკვდილსაც უმზადებს მას⁵. ასეთ ამბავს, ცხადია, უნდა გაქფუჭებინა ის სამაგალითო მეგობრობა, რომელიც თავიდანვე არსებობდა გურგენსა და აშოტს შორის. ამიტომ ესევე გურგენი უნდა იგულისხმებოდეს მომდევნო თხრობაში, სადაც ნააშობია, რომ აშოტი მიდის ქართველთა ქვეყანაში, სადაც ქართველთა მეფე ადარნასესთან ერთად თავს ესხმის გურგენ მთავარს. გურგენს კიდევ მეორე მეფე აშოტი და მეფის წულის (ე. ი. მეფე აშოტის) ძმა აბასი (აქ ეს სახელი შეცდომით ნათესაობით ბრუნვის ფორმითაა მოცემული) ეხმარებიან. აქ გურგენი ადარნასეს დისწულადაა მოხსენებული⁶. შემდეგ მოსდევს საინტერესო ცნობა რომ ვასაკ გნთუნი, სომეხთა მეფეების ნაცვალის გუგარეთის დაპყრობილ თემებში, ქართველთა მთავარს გურგენს უთმობს დიდ ციხე-ქალაქს სამშვილდეს და სამაგიეროდ ითხოვს გურგენისგან ციხე კრუსტს⁷. დაბოლოს, იოანე დრასხანაკერტელი იხსენიებს „გამრთა ქვეყნის ერისთავთა-ერისთავს“... (*ლქსანს ლქსანსაყ ყამრაყ ალქსარჩს*) გურგენს, რომლის სამსახურშიაც გადადის აშოტ სომეხთა მეფის ყმა, როგორც ჩანს, უტის თემის მმართველი, ამრამი, მეტსახელად—ცლიკი⁸.

¹ დრასხანაკერტელი, გვ. 81.

² იქვე, გვ. 161.

³ იქვე, 163; შეადრ. გვ. 161—162.

⁴ იქვე, 164—165; ამავე მე-165 გვერდზევე დასახელებულია ვინმე გურგენი, მეორე მეფის აშოტის სიმამრი:

⁵ იქვე, 165.

⁶ იქვე, 167—168.

⁷ იქვე, 171—172.

⁸ იქვე, 174.

როგორც უკვე ნათქვამი იყო, იოანეს ცნობების განმარტებას სჯობს სიძნელე ახლავს, რამაც სათანადო ლიტერატურაშიაც დასტოვა თავისი კვალი: ბროსე თიქრობს, რომ აქ ყველგან (გარდა პირველი შემთხვევისა, სადაც აბას კარელის დის ქმარი გურგენია დასახელებული¹, საუბარია აფხაზთა მეფის გიორგის, კონსტანტინეს ძის, შესახებ²).

მარკვარტიც თიქრობს, რომ, უკანასკნელი შემთხვევის გარდა (სადაც გამრთა ქვეყნის მთავარია დასახელებული), ყველგან იოანე დრასხანაკერტელი ერთსადამავე პირზე გვიამბობს და ამ პირში ადვილად გამოიცნობა ბაგრატ არტანუჯელის ძე გურგენ, აშოტ კისკასის ძმა³. „გამრთა“ მთავარი კი უნდა იყოს იოანე კურკუასი (სომხ. გურგენ), რომელი სარდალი, ან შესაძლებელია აქ ერისთავთ-ერისთავი გურგენი, აშოტ კისკასის სიძე, ვიგულისხმობო⁴.

„გამრთა“ მთავრის საკითხი უფრო რთულია და მისი გადაწყვეტა არსებობს მასალის მიხედვით ძნელია. რაც შეეხება წინა თხრობის გურგენს, იქ მართლაც, ბროსესი არ იყოს, ორ სხვადასხვა პირთან უნდა გვექონდეს საქმე. აბას კარელის სიძე გურგენ კუროპალატი უნდა იყოს — ცნობა იმის შესახებ, რომ ადარნასე ქართველთა მეფეს ამ გურგენისათვის ციხეები წაურთმევეა, კარგად უდგება სხვა წყაროებიდან ცნობილს ფაქტიურ ისტორიას ამ ეპოქისას: გურგენი ხომ მოიკლა კიდეც ადარნასესთან ბრძოლაში, სწორედ 891 წ., ლომელ წელსაც (ან მომდევნოში) მოხდა აბასისა და ადარნასეს კონფლიქტი. საყურადღებოა დრასხანაკერტელის ცნობაში ის გარემოება, რომ გურგენის ციხეებს აბასი თავისთვის მოითხოვს და არა თავისი სიძისათვის (*„საყუტ ქსა აკარტს სთრხრისნ დხრკილ. ააქრცყან, დირ კაჟიჯთასხსარ ქისკ ჯ. ქ. ახიასუ ზი. რგსსაყ. ეხააინ ქიიქ“*, გვ. 81). ამ გარემოებაში ჩვენ იპის მოწმობას ვხედავთ, რომ გურგენი ამ დროს უკვე ცოცხალი აღარ არის. ქრონოლოგიური დაბრკოლება, მაშასადამე, იხსნება.

აშოტ II, სომეხთა მეფის (915—928) თანამედროვე გურგენი კი, ქართველთა დიდი მთავარი, ჩვენი აზრით, უნდა იყოს აშოტ კისკასის სიძე. ამ გურგენის მთელი მოქმედება, აღწერილი დრასხანაკერტელის მიერ, კარგად გამომდინარეობს გურგენ დიდი ერისთავთ-ერისთავის ხასიათიდან და მისი მოღვაწეობის პირობებიდან, რომლებსაც ჩვენ საკმაოდ ვიცნობთ სხვა წყაროების საშუალებითაც. მისი მამული (მტკვრის სათავეებში, არტაანი და სხვა) უშუალოდ ემიჯნებოდა სომეხთა მეფის სამფლობელოს. ეს ტერიტორიული საბუთი ჩვენ მიერ ნაგულისხმევი იგივეობისათვის უფრო თვალსაჩინო ხდება ვასაკ გნთუნის ეპიზოდში: სამშვილდის გადაცემა, ქართველ ბაგრატიონთა შორის, სწორედ ყველის პატრონისათვის იყო ყველაზე უფრო ბუნებრივი და შესაფერისი, რადგანაც სამშვილდის მხარე აღმოსავლეთიდან ემიჯნებოდა გურგენის

¹ დასახ. თხზულება, გვ. 162, შენ. 4.

² იქვე, გვ. 165—171, განსაკუთრებით, 165, შენ. 4.

³ მარკვარტი, დასახ. ნაშრომი, 178—184, განსაკუთრებით, 183—184.

⁴ იქვე, 183.

სანფლობელოს. დრასხანაკერტელის გურგენის აქტიურობა, სახელი, ავტორიტეტი აგრეთვე გურგენს, აშოტის სიძეს, გვაგულისხმებინებს. ერთადერთი დაბრკოლებაა თითქოს ის გარემოება, რომ დრასხანაკერტელის გურგენს ასული ჰყავს, სომხეთში გათხოვილი, მაშინ როდესაც პორფიროგენეტის გურგენი უშვილოა, ხოლო სუმბატ დავითის-ძე გურგენის ქალზე არაფერს ამბობს. მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ ეს წყაროები ამ შვილიერება-უშვილობაზე სხვადასხვა ქრონოლოგიურ ჩარჩოში და სხვადასხვა შინაარსით ლაპარაკობენ. სომხური წყარო აქ გულისხმობს ადრინდელ პერიოდს, 923 წლის (ადარნასე ქართველთა მეფის სიკვდილის თარიღი) უწინარესს (დრასხანაკერტელს, საერთოდ, თავისი თხოვრება მხოლოდ მეათე საუკ. ოციან წლების დამდეგამდე მიჰყავს); ბიზანტიური წყარო ოცი წლით უფრო გვიანდელ ხანას გულისხმობს—იქ გურგენის უშვილობა (არა პირდაპირად აღნიშნული) მოხსენებულია გურგენის გარდაცვალებასთან (941 წ.) დაკავშირებით—ამ დროს გურგენის შვილი (ქალი-შვილი, შეიძლება მკვდარი) ყოფილიყო.

რაც შეეხება სუმბატ დავითის ძეს, ის ხომ ამბობს გურგენის „უძეობას“ („არა ესუა ძე“), და არა უშვილობას. სუმბატ დავითის ძე კი ამ გამოთქმებს აშკარად არჩევს: ბასილ კლარჯის მონაზონის შესახებ იგი, მაგ., ამბობს: „აოა ესუა შვილი“, ხოლო, იქვე, აშოტ სუმბატის ძის შესახებ—„არა ესუა ძე“-ო (გვ. 350), სუმბატ ბაგრატ რეგუნის-ძის შესახებაც აქ ნათქვამია: „არა ესუა შვილი“, ხოლო დავით დიდის კურაპალატის შესახებ კი—„აოა ესუა ძე“ (გვ. 351—352).

თუ სუმბატ დავითის ძის ცნობები გურგენის ასულის არსებობას არ გამორიცხავენ, სამაგიეროდ მეორე ქართული წყარო, „მატიანე ქართლისაჲ“, პირდაპირ ასახელებს გურგენის ასულს. იქ ნათქვამია, რომ კონსტანტინე აფხაზეთი მეფის უმცროსი შვილი „ბაგრატ სიძე იყო გურგენ ერისთავთა-ერისთავისა“. ვაოიანტი უმატებს: „ძისა ადარნასე ერისთავთა-ერისთავისა“-ო¹. ადარნასეს ძე გურგენ სწორედ აშოტ-კისკასის სიძეა. მართალია, „სიძე“ დის ქმარსაც შეიძლება ნიშნავდეს, მაგრამ ჩვენ ზემოთმოცემულ გაგებისაკენ ვიხრებით, რადგანაც გურგენის და იმავე მატიანის მიერ ქვემოთ არის მოხსენებული, სწორედ დობით: ჰერეთის მფლობელი იშხანიკი გურგენის დისწული ყოფილა, ე. ი. იშხანიკის დედა, დინარ დედოფალი, გურგენის დაა².

ამგვარად, აღნიშნული მოჩვენებითი წინააღმდეგობაც იხსნება...

¹ ქ. ცხ., მარ., 228.

² იქვე, 229.